

TÓTH KRISZTIÁN

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Római Katolikus Teológiai Kar
Vallás, kultúra, társadalom doktori iskola
Kolozsvár, Románia

Az Erdélyi Római Katolikus Státus igazgatótanácsának 1873-as újjáalakulása és dualizmus kori tevékenységi köre

Abstract: The Roman Catholic Status of Transylvania is an institution that still operates today and has a long history. The present study reviews a slice of the history of Board of Directors of Status, which was a leading group of the institution. The research bears the peculiarities of church history research, using the available resources, taking into account the characteristics of the period as well.

The text of the study contains excerpts from contemporary protocols and drafts, as well as archival documents. When rewriting, we retained the terms and the original spelling, as this way we can more authentically convey the thinking of the age and the ways of its official documentation.

Given the complexity of the topic, we decided to briefly analyze church policy relations in the second half of the nineteenth century. In addition to the complexity of the study, the need for the analysis is also justified by the fact that in the second half of the nineteenth century and at the beginning of the twentieth century, for the most part during the time of the Austro-Hungarian Monarchy, many changes took place in the relationship between the church and the state, both on a theoretical and practical level, which had a decisive effect on the relationship between the Transylvanian Roman Catholic Status and the Hungarian government.

Keywords: Roman Catholic Status of Transylvania, Austro-Hungarian Monarchy, 19th century, Board of Directors, historical research, relationship between church and state.

Bevezetés

Az Erdélyi Római Katolikus Státus néven ismert, ma is működő intézmény hosszú múltra tekint vissza. Erdély történetében a 16. század jelentős fordulópontot jelentett egyháztörténeti szempontból. A reformáció eszméinek terjedésével és térnyerésével a katolikus közösség száma egyre jobban csökkent, és a század második felére igen kis területre, a Székelyföld Csík-, Gyergyó- és Háromszék területére szorult vissza. Annak érdekében, hogy az erdélyi katolikusok képviselője az országgyűlésen és más országos fórumon is megmaradjon, a katolikus hiten maradt főnemesek és nemesek fogtak össze és alkottak egyfajta érdekvédelmi szervezetet. Ez a kezdeményezés nyerte el későbbi intézményes formáját Erdélyi Római Katolikus Státus néven, ilyen formában már 1615-ből rendelkezünk írásos említéssel. Jelentős szempont, hogy a Státus vagyonát már a kezdetektől kegyúri adományok és magánalapítványok tették ki.¹ Ebből következik, hogy 1716-ig a Státus nem részesült semmilyen állami támogatásban. A 16–18. századok között önerőből teljesítette célkitűzéseit, amelyek hagyományosan az oktatásra, nevelésre és különböző egyházi épületek fenntartására irányultak. Amikor a Habsburgok által visszafoglalt Erdélyben ismét a katolikus felekezet vált államilag a leginkább támogatottá, a Státus akkor sem élvezhetett különösebb szabadságot, hiszen az abszolutisztikusan kormányzó uralkodók centralizáló tevékenységének következtében a Státus irányítása is inkább Pestről és Bécsből történt, semmint Erdélyből. Egészen a 19. század utolsó feléig kellett arra várni, hogy egy újjászervezés révén a Státus olyan formában mű-

¹ HOLLÓ László, *The Impact of Reformation in the Transylvanian Diocese and the Beginnings of Catholic Revival*. In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Catholica Latina*. 2 (2019), 35–72.

ködjön, amilyent már az alapításkor is megálmodtak. Azonban ez a folyamat sem volt egyszerű, hiszen a 19. századot uraló liberális eszmék igen jelentősen kihatottak az egyház és állam közti viszonyra is, amelynek következtében több országos jelentőségű politikus szerette volna elérni azt, hogy az államvallási jelleggel bíró katolikus egyház a szekularizáció révén váljon el teljesen az államtól, azonban oly módon, hogy az oktatásban és közigazgatásban betöltött szerepét ruházza át az államra. Ehhez a politikai célhoz nem egyszer felhasználták a Státus példáját is, mint olyan intézményét, amely már évszázadok óta önkormányzati jelleggel bírva intézi az erdélyi katolikusok ügyeit. Azonban több esetben is ezen példálózások nem pozitív jelleggel történtek, és nem megfelelő információkat tartalmaztak. Ezen rövid szintézisjellegű áttekintést is figyelembe véve, tanulmányom központi témája a Státus újjászervezése és működése a monarchia korában, még pontosabban az egyik vezető szervnek, az igazgatótanácsnak az újjáalakulása és tevékenységi köre a jelzett korszakban.²

Jelen tanulmány egy egyházi intézmény történetének egy szelét tekinteti át, ennek értelmében magán viseli az egyháztörténeti kutatások sajátosságait, a rendelkezésre álló források felhasználásával, figyelembe véve a korszak jellegzetességeit is.

A tanulmány szövege több helyen is tartalmaz korabeli jegyzőkönyvekből és tervezetekből, illetve levéltári iratokból átvett részleteket. Az átírásnál a kifejezéseket és – a nyilvánvalóan elírásból származó helyesírási hibákon kívül – az eredeti írásmódot megtartottuk, mivel így hitelesebben átadhatjuk a kor gondolkodását, illetve hivatalos iratvitelének módozatait.

² HOLLÓ László, *A világiak által vezetett egyházmegye*. I. kötet. Kolozsvári Egyetemi Kiadó 2009, 35–36.; VESZELY Károly, *Az Erdélyi Róm. Kath. Püspöki Megye Autonómiája*. Gyulafehérvár 1893, V–VIII.

A téma komplex voltára való tekintettel döntöttünk úgy, hogy a tanulmány bevezetésében röviden elemezzük a 19. század második felének egyházpolitikai viszonyait. A tanulmány komplexitása mellett az is indokolja az elemzés szükségességét, hogy a 19. század második felében és a 20. század elején, tehát nagyrészt az Osztrák–Magyar Monarchia fennállásának időszakában számos olyan változás ment végbe az egyház és az állam viszonyában mind elméleti, mind pedig gyakorlati szinten, amelyek meghatározóan hatottak az Erdélyi Római Katolikus Státus és a magyar kormányzat közti kapcsolatra is.

Magyarországon 1848 tavaszán jelent meg először az autonómia igénye a katolikus főpapság részéről. Ezt a helyzetet konkrétan az 1848 tavaszán a független magyar felelős minisztérium alakításáról megjelent 3. tc.³ idézte elő, amely kimondta a végrehajtó hatalom gyakorlásának áthelyezését a független kormány illetékességébe. Ezáltal a püspöki kinevezések is csak a mindenkori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ellenjegyzésével válósulhattak volna meg. Ez sértette volna a főkegyúri jogot, ezért a püspökök kérték az uralkodót, hogy a kinevezéseket tartsa meg saját hatáskörében, vagy adja meg a katolikusok számára is a protestáns felekezeteknek már biztosított önkormányzati jogot. Ezenkívül a püspökök félelme arra is kiterjedt, hogy megtörténik az alapok szekularizációja, illetve hogy a miniszteriális rendszer bevezetésével megszűnik a katolikus érdekvédelem. Továbbá a 20. tc. 2. §-a⁴ kimondta a vallási felekezetek teljes egyenlőségét és viszonyosságát, ami ugyancsak egy olyan új helyzetet teremtett, ami eddig ismeretlen volt a katolikus főpapság számára. Ezen

³ MÁRKUS Dezső (szerk.), *1836–1868. évi törvénycikk* [Corpus Juris Hungarici, 1000–1895 / Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás] Franklin-Társulat, Budapest 1896, 218–221.

⁴ Uo. 242–244.

kívül a törvényjavaslat 3. §-a⁵ kimondta, hogy a bevett felekezetek egyházi és iskolai költségeit az állam fedezi. Ez ugyancsak vészterhes volt a katolikus oktatásra és az egyház egészére nézve is, mivel fennállt a veszély, hogy a kormány a katolikus alapokat nem eredeti céljuknak megfelelően használja fel. A liberális kormányzat azzal érvelt, hogy a viszonyosság elve pontosan azért általános, hogy megelőzzön mindenféle visszaélési lehetőséget. Ami az oktatást illeti, hivatkoztak arra, hogy a protestáns felekezetek is hasonlóan meg szeretnék őrizni fennhatóságukat iskoláik felett, ezért nem áll fenn az alapok kisajátításának veszélye. A főrendek megszavazták a törvényt, így a katolikus főpapságnak igen komoly vereséget kellett elkönyvelnie az első, autonómiáját érintő tárgyalássorozat végén.

Helyzet- és érdekelismerés. Ez a két kifejezés nagyon jól összefoglalja, hogy mi is volt a katolikus felső papság víziója 1848-ban. Amikor érdekérvényesítési képességük eltűnni látszott, még megpróbálták minimális engedmények révén elérni, hogy elképzeléseiket továbbra is képviselhessék a papság és a hívek irányába. Ezért törekedtek egy olyan autonómiatervezet elfogadására, amely felső kezdeményezés alapján csak a nagyon súlyosan érintett ügyekben keresett volna megoldásokat, úgymint az egyházi alapok és iskolák helyzetének megoldása, a főkegyúri jogok a polgári kormányzattól való megóvása a világi híveknek csak nagyon minimális szintű bevonásával. Ezzel az elgondolással összefüggésben említhető meg Danielik János elképzelése egy „Magyarhoni Katolikus Egylet” létrehozásáról, amely ugyan bevonná a laikusokat is a döntési folyamatokba, azonban korántsem olyan nagy jelentőséggel, hogy az akár egyenlő legyen a

⁵ Uo.

klerikus befolyással.⁶ Ezen egylet létrehozására és alapszabályzatának tervezetére még visszatérünk, mivel a tervezet egyik támogatója Fogarasy Mihály, akkor még választott skodári püspök, később erdélyi püspök, aki a Státus újjászervezésében főszerepet játszott.

A forradalom leverése után az autonómia kérdésének érdemleges tárgyalására nem került sor, mivel az 1848-tól 1859-ig tartó Bach-korszakban elsősorban a Habsburg-ellenesnek tekintett püspökök elmozdítása, illetve az osztrákok számára hűséges jelöltek kinevezése volt a fő cél. Ezáltal kerülhetett sor 22 püspöki kinevezésre alig tíz év alatt.⁷ A korszak legfontosabb eseménye egyházpolitikai szempontból a Szentszék és a Habsburg Birodalom között 1855-ben aláírt konkordátum volt. A konkordátum a magyar püspökök megkérdezése nélkül jött létre, még az előzetes tárgyalásokon sem vehettek részt. Ennek következtében a magyar területeken a fogadtatása is ambivalens volt. Egyrészt tartalmazott olyan kitételeket, amelyek megerősítették a katolikus egyház helyzetét a polgári kormányzattal szemben,⁸ azonban a konkordátum legtöbb pontja nem hozott semmilyen újítást, illetve voltak olyan paragrafusok is, amelyek korábbi jogokat sértettek vagy töröltek el.⁹ Mindezek a körülmények járultak hozzá

⁶ Egy magyar kath. „institutum” mintája – „s föllállítása” módjáról. In: Somogyi Károly (szerk.), *Religio és Nevelés*, V. évfolyam, 1. félév, Pesten 1848, 253–255.

⁷ ADRIÁNYI Gábor, *A Bach-korszak egyházpolitikája*. Kairosz, Budapest 2009, 17–62.

⁸ A püspökök kinevezésénél az uralkodó az illető egyháztartomány főpásztorának a tanácsával kellett élnen, a nagypréposti kinevezés a megyéspüspök jogkörébe került, az egyháznak garantálta a birtokszerzési jogot, a püspökök megkapták a főfelügyeleti jogot a vallás és tanulmányi alap kezelésénél. Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak egyházpolitikája*. 152.

⁹ A 8. cikkely értelmében a császár nevezte ki az iskolai főfelügyelőket és nem a püspök, a 12. cikkely pedig a világi kegyuraság vitás ügyében a vi-

ahhoz, hogy már 1867-ben, amikor a magyar alkotmányosság helyreállt, a magyar püspökök is támogatták a konkordátum hatályon kívül helyezését. A kiegyezést követően, tehát 1867-től egy újabb időszak következett a magyar egyházpolitika számára is, amelyet lényegileg a kormányzat, elsősorban a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a katolikus egyház közti viszony határozott meg.¹⁰

A kiegyezés után a forradalomban részt vevők visszatérével egyre jobban erősödött az antiklerikalizmus. Ezzel összefüggésben hívta fel a figyelmet a vallásbéke fontosságára Deák Ferenc 1873. június 28-án írt, úgynevezett „hattyúdalában”, és egyúttal javasolta az egyház és állam teljes szétválasztását.¹¹ Ez természetesen nagy gondot okozott a katolikus egyház számára. Ebben a teljes szétválasztásban felismerték annak a veszélyét, hogy az előbb említett lépések egyenes utat jelenthetnek a vallási közömbösségnek és utána az ateizmusnak. Tisza Kálmán kormányzásának jelszava a „*quieta non movere*” volt, vagyis hogy a „nyugalomban lévő dolgokat nem szabad változtatni”. Így az egyházi reformok az 1890-es évek végéig ugyan lekerültek a napirendről, de az oktatás terén számos lépés történt a katolikus jelenlét meg-

lági bíróságnak adott döntési jogot. A 14. cikkely megszüntette a privilegium forit, a 20. cikkely végül a püspökök esküszövegén változtatott, amelynek új szövege kitért arra is, hogy a főpásztorok nem vehetnek részt az uralkodó ellen irányuló összeesküvésben, és minden ilyen jellegű eseményt meg kell akadályozniuk. Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak egyházpolitikája*. 153.

¹⁰ ADRIÁNYI GÁBOR, *Az 1855-ös osztrák konkordátum magyar vonatkozásai*. In: Világtörténet 1993/2, 45–51. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak egyházpolitikája*. 148–179.

¹¹ Vö. DEÁK FERENC: *Az állam és az egyház közötti viszony szabályozásáról*, 1873. június 28. In: Deák Ferencz munkáiból. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Wlassics Gyula, II. kötet [Magyar remekírók. A magyar irodalom főművei 19. kötet], Franklin-Társulat magyar irod. intézet és könyvnyomda, Budapest 1906, 344–358.

nyirbálására. A Wekerle-kormány megalakulásával megindult a magyarországi kultúrharc¹² is, amelyet meghatározott az I. vatikáni zsinaton elfogadott tévedhetetlenségi dogma által kiváltott visszhang. Igaz, jóval enyhébb formában zajlott le a kultúrharc, mint az történt Németországban. Ennek ellenére XIII. Leó pápa külön enciklikát¹³ adott ki erre vonatkozólag a katolikusok buzdítására. Végül a reformtervezetek kis többséggel, de átmentek az Országgyűlésen, legfontosabbként a szabad vallásgyakorlat, annak ellenére, hogy a teljes magyar püspöki kar tiltakozott ezen törvények elfogadása ellen. Az 1894. szeptember 27-én Budapesten tartott püspökkari tanácskozáson egyhangúlag kiálltak a püspökök a törvénytervezetek megváltoztatása mellett. Elsősorban a felekezeten kívüliekre, valamint az izraelita vallást egyenjogúsító és az állami anyakönyvezésre vonatkozó fejezetek voltak azok a sérelmes pontok, amelyeket tárgyalás útján szerettek volna a főpásztorok kivenni a képviselőház által megszavazott törvényjavaslatokból. Elhatározásukat az október 11-én tartott ülésen újból megerősítették, és felkérték Vaszary Kolos bíborost, akkori hercegprímást, hogy feliratban tiltakozzon az uralkodónál az egyházpolitikai törvényjavaslatok ellen, és érje el, hogy a császár ne szentesítse azokat.¹⁴

¹² A kultúrharc liberális, illetve ateista gondolkodók és politikusok kezdeményezése, amely megvalósulhatott nyílt vagy burkolt formában a vallásszabadság ellen, azonban ezen belül is a katolikus egyházat érték a legnagyobb támadások kultúrájának, értékeinek lerombolása céljával, főleg porosz területeken. Vö. Novák Dezső: *Kultúrharc*. In: Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* VII. k., SzIT, Budapest 2002, 531.

¹³ Vö. *Constanti Hungarorum Encyclical of Pope Leo XIII On the Church in Hungary*, 2 September 1893. In: http://w2.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_02091893_constanti-hungarorum.html (2020. 03. 10.)

¹⁴ BEKE Margit, *A Magyar Katolikus Püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892–1918 között*. SzIT, Budapest, 2018, 105–110.

A 19. század végén és a 20. század elején a magyar állam egyházi ügyekre vonatkozó joga rendkívül bonyolult volt. Ez a bonyolult helyzet abból adódott, hogy sem alkotmány, sem polgári törvénykönyv nem létezett, így nem is szabályozhatta a helyzetet. Ezenkívül, ahogyan azt már korábban jeleztük, az osztrák konkordátumot sem tekintették érvényesnek a magyar félre vonatkozóan. Ezért a II. világháborúig az apostoli királyság intézménye volt a meghatározó a különböző törvények révén, így például az 1895-ben kihirdetett vallásügyi törvény esetében is.¹⁵

A fenti részleteket figyelembe véve megállapítható, hogy a katolikus főpapság törekedett arra, hogy elérje a katolikusok számára is az autonómiát, a protestáns felekezetekhez hasonlóan. Elsősorban az oktatás területén szerették volna megőrizni autonómiájukat és elkerülni az állami felügyeletet. Azonban bár az állammal való kompromisszum elérése érdekében kihangsúlyozást nyert a katolikusok önrendelkezése, mégis megmaradt egy bizonyos fokú állami ellenőrzés a Szentszék és a magyarországi katolikus egyház közti kommunikációban, illetve a katolikus iskolák oktatási rendjének összeállításakor is figyelemmel kellett lenni az állami tantervre. Végül az I. világháború kitöréséig sikertelen maradt az autonómiatörekvés, annak ellenére, hogy a magyarországi főpapok az Erdélyi Római Katolikus Státus mintáját vették alapul a tervezetek elkészítése során, és próbálták elérni a katolikus alapok és alapítványok feletti önrendelkezési jogot. Természetesen ebben az időszakban ezzel kapcsolatban érték támadások a Státus autonómiáját is a kormányzat részéről

¹⁵ ERDŐ Péter, *Egyház, kultúra, társadalom*. SzIT, Budapest 2011, 666–667.; LÁSZLÓ T. László, *Egyház és állam Magyarországon*. SzIT, Budapest 2005, 26–36.; FAZEKAS Csaba, *Egyházak, egyházpolitika és politikai eszmék az Osztrák–Magyar Monarchiában*. Miskolci Egyetem Politikatudományi Intézet, 2008, 8–17.

a fentebb elemzett áprilisi törvények hatálybelépése következtében.¹⁶

1. A Státus újjászervezéséhez vezető út (1866–1873)

1.1. Előzmények

Az Erdélyi Római Katolikus Státus újjáalapításának folyamatát 1848. augusztus végén Kovács Miklós püspök vezetésével az összehívott státusgyűlés kezdeményezte.¹⁷ Az ekkor meghozott újjászervezési döntések ugyan a bekövetkező Bach-korszak miatt írott malasztok maradtak, de a kiegyezés körüli enyhébb közpolitikai hangulatban Fogarasy Mihály püspök által 1866 és 1868-ban összehívott újabb gyűlések az Erdélyi Egyházmegyében tovább egyengették az egyházi önrendelkezés útját. Mind ezen törekvések eredménye lett, hogy 1873-ban sikerült újjászervezni az Erdélyi Római Katolikus Státust, amely a 19. század végén és a 20. század elején jelentős mértékben képviselte az erdélyi katolikusok ügyeit, támogatva templomok és iskolák építését és fenntartását, illetve a tanulói fűjság érdekeit is hathatósan képviselte a felekezeti oktatás széles körű támogatásával. Azonban az újjáalakítás nem volt egyszerű. Ezt jelzik a különböző elképzelések a Státus újjászervezéséről. Egyrészt megtaláljuk az akkori erdélyi püspök, Fogarasy Mihály tervezetét, amely

¹⁶ TANCZIK Balázs, *Egyházzjogi változások és azok civiljogi hatásai Magyarországon a XIX. század második felében*. Phd-dolgozat, Budapest, 2012, 41–116.; LÁSZLÓ T., 22–26.

¹⁷ Az újjáalapításra azért volt szükség, mert Mária Terézia 1767-ben a Főkormányshék keretében egy ún. Catholica Commissiót hozott létre, és az addigiakban a Státus illetékességi körébe tartozó feladatokat erre bízta. A Státus ugyan a továbbiakban is fennmaradt, és újra és újra sérelmezte ezt az abszolutista túlkapást, de az intézmények formája fokozatosan gyengült. Vö. HOLLÓ, *A világiak által vezetett egyházmegye*, 89–96.

alapjaiban inkább egy, a főpásztor vezetése alatt álló intézmény újjáalakításában látta a járható utat, illetve a státusgyűlésre meghívott világiak javaslatát, amely egy az egyháziak és világiak által arányosan irányított intézmény létrejöttét látta üdvösnek. Fontosnak tartom, hogy mindkét elképzelést részleteiben elemezzük az alábbiakban, mivel ezek azok az előzmények, amelyek végül megalapozták a Státus ma is ismert intézményi struktúráját.

Elsőként egy kisebb exkurzust szeretnék beilleszteni ezen alfejezetbe, amely elsősorban Fogarasy Mihály elképzeléseit tárgyalja, tágabb kontextusban a katolikus autonómia megvalósítási lehetőségeiről, konkrétan pedig a Státus újjászervezése kapcsán. Mint erdélyi püspök igen jelentős szerepe volt az újjáalakításban, ezért is lényeges áttekinteni, hogy korábban milyen elképzelései voltak a katolikus érdekek érvényesítésének lehetőségeiről.

Már 1848-ban, mint skodári címzetes püspök, elkészített egy tervezetet, amely az akkori viszonyok között létrehozta volna a Magyarhoni Katholikus Egyletet.¹⁸ Ennek a tervezetnek az alapos vizsgálata azért fontos, mert előzményként szolgál Fogarasy későbbi elképzeléseire a Státus újjászervezése kapcsán. Sarnyai Csaba Máté tanulmányának¹⁹ függelékében az alapszabályzat tervezetének teljes szövegét közölte, azonban értelemszerűen az ő kutatása nem terjedt ki Fogarasy Mihály későbbi pályafutására, ezért nem is állíthatta párhuzamba az 1848-ban megfogalmazott tervezetet az 1868-ban összeállított újabb tervezettel, amely azonban már a Státus újjáalakítására készült el. A katolikus egylet alapszabályzat-tervezetének bemutatása előtt, előljá-

¹⁸ Vö. SARNYAI Csaba Máté, *A püspöki kar által támogatott autonómia elképzelés 1848-ban*. In: Sarnyai Csaba Máté (szerk.), *Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2001, 80–87.

¹⁹ Uo.

róban annyit fontos megjegyezni, hogy Fogarasy ezen tervezetét csupán három főpásztornak, nevezetesen a csanádi, szatmári és pécsi püspöknek küldte el véleményezés céljából. Ez is mutatja, hogy 1848-ban még a felülről való szerveződés elve dominált a katolikus autonómiatörekvés hazai elképzeléseiben. Ezt a tényt az is alátámasztja, hogy a *Religio és nevelés* című lapban jelent meg Danielik János egy írása a tervezett intézményről, amelyre korábban már utaltunk.²⁰ A nevezett lap a magyarországi püspöki konferencia félhivatalos lapjának számított abban a korszakban.

A Fogarasy Mihály által elkészített tervezet első paragrafusa az egyesület céljainak és munkakörének leírását tartalmazza. A természetes és törvényes szabadság és függetlenség megőrzése, a hitbuzgalom és katolikus élet fejlesztése, vagyis itt elsősorban olyan könyvek és iratok terjesztésére gondoltak, amelyeknek hitvédő, hitoktató jellegük van. Templomok és iskolák fenntartása, újak alapítása. Az alapítványok ügyének intézése. Mindazon ügyek vitele, amelyek hit- és erkölcsstan szempontjából a katolikus egyházra tartoznak a Magyarországon akkor már érvényben levő egyenlőség és viszonyosság elve alapján. Az egyesület teljesen vallási célokat szolgált volna, és mentes lett volna mindenféle politikai megmozdulástól.

A második paragrafus az egyesület általános szerkezetének meghatározását tartalmazza. Elsőként kimondja, hogy a püspökök az egyesület védnökei, és ezáltal feladatuk az egyesület terjedésének és növekedésének biztosítása, elsősorban főpásztori körlevelek révén. Ennek ellenére a püspökök részvényesek is lehettek volna az együletben, azonban mint hivatalnokok nem lehettek volna magas beosztásban védnöki szerepük miatt. A tagsági minőség a különböző felosztásban jelent meg: alapítók,

²⁰ *Egy magyar kath. „institutum” mintája – „s föllállítása” módjáról.* 253–255.

résztvevő, társ és munkás tagok. Az utóbbi kategória látta volna el az egyesület hivatali ügyeit, ezért ők díjazásban részesültek volna. A többi tagsági kategóriába tartozók különböző mértékű tagsági díjat fizettek volna, azonban ez nem jelentett volna pozitív vagy negatív megkülönböztetést, minden tag hasonló jogokkal rendelkezett volna. Az egyesület szakaszokra és fiókokra oszlott volna, annyi szakasz lett volna, ahány egyházmegye, illetve annyi fiók, ahány egyházi (esperesi) kerület Magyarországon, Erdélyben és a csatolt részeken. Ezenfelül az esztergomi egyházmegye két szakaszra oszlott volna, illetve Budapest (sic!) is egy külön szakaszt képezett volna. Központi kormányzó bizottság vezette volna az egyesületet, illetve minden szakasznak és fióknak ugyancsak egy állandó bizottság állt volna az élén. Minden évben egy nagy közgyűlést kellett volna tartani a központi bizottság székvárosában.

A harmadik paragrafus a bizottságok összetételéről, illetve működéséről rendelkezett. Ez alapján minden bizottság (központi, szakasz- és fiókbizottságok) tagját és hivatalnokát az adott egység gyűlésén választották volna meg. A tagokat minden évben, a hivatalnokokat pedig háromévente választották volna újra. Minden bizottságnak szükségszerűen kellett volna legyen elnöke, alelnöke, titkára, pénztárnoka, és a viszonyokat felmérve legalább egy, de akár több írnoka is. A tagság szempontjából a tervezet kiemeli, hogy a hitbeli és erkölcsi kérdések megfelelő tisztázása érdekében a bizottságokban mindig kellett volna biztosítani a klerikusi jelenlétet.

A következő paragrafusok (IV–VII.) a gyűlések rendszerességéről, illetve a szakaszi és fiókválasztmány összetételéről rendelkeznek. Az utolsó paragrafusok (VIII–XIV.) már rövidebb terjedelműek és a következő pontokkal foglalkoznak: hivatalnokok, pénzkezelés, a könyvkiadói osztály szabályai, nyelv iránti rendelet, általános szabályok, rövid észrevétel és toldalék. Ugyanak-

kor a rövidebb terjedelmű paragrafusok közül fontos kiemelni a X. paragrafus 1. pontját,²¹ amely szerint már megalakult egy könyvkiadó társulat. A társulat neve a megalakuláskor a Jó és Olcsó Könyvkiadó lett, amelynek jogutódja a jelenlegi Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék könyvkiadója.²²

A második, ugyancsak Fogarasy Mihály, akkor már mint erdélyi püspök által összeállított tervezet²³ konkrétan a Státus újjászervezésére irányult. Az előszóban a püspök hivatkozik a megváltozott politikai körülményekre, illetve arra, hogy a világi hívők már addig az időpontig is alkalomadtán önkormányzatilag intézkedtek az egyházi, iskolai és tanulmányi alapok ügyeiben, azonban megállapítása szerint ez az önkormányzat mindaddig nem volt megfelelőképpen megszervezve. A tervezet első fejezete az újonnan alakítandó Státus szerkezeti formáját állapítja meg. Ennek értelmében a Státus az Erdélyi Egyházmegye minden egyházi vonatkozású ügyét hivatott képviselni, amely nem szorosán papi ügy. Ugyancsak az első fejezetben részletezi Fogarasy püspök a Státus hierarchikus felépítését. Ez alapján minden egyházközségben kell létezzen egy képviselőkből álló tanács, amely a helyi ügyeket intézi. Ezt követően egy felsőbb szintet képezett az esperesi kerületenként alakuló, úgynevezett kerületi vegyes gyűlés, amelybe tartozott a kerület papsága, világi képviselők az egyes egyházközségekből, és hivatalosok, vagyis legtöbb esetben az esperesi kerületben szolgálatot teljesítő tisztségviselők. Végül

²¹ SARNYAI, 86.

²² Uo. 78, 180. lábjegyzet.

²³ Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára (továbbiakban: ERKSL), IV. 4-c, 1. doboz, *Fogarasy Mihály püspök ő excálijának az erdélyi rom. kath. státus szervezetére vonatkozó tervjavaslata*. In: Az Erdélyi püspökmegyei rom. kath. Statusnak Károly-Fehérvárt 1868. február 9-én megkezdett és azon hó 15-én béfejezett gyűlésének jegyzőkönyve és okmánytára, Gombos Ferencz Lyceumi-Könyvnyomdája, Kolozsvárt 1903, 44–48.

a harmadik és egyben legfelsőbb fórum az évente egyszer ülésező Státuszgyűlés, amelynek a hatáskörébe tartozott minden jelentős döntés jóváhagyása. A Státuszgyűlésbe tartozott minden esperesi kerületből, a kerületet képviselő és választás alá nem eső egyházi és világi tagok, vagyis olyan személyek, akik tisztségük-nél fogva tartoztak a Státuszgyűlésbe. Elsősorban olyan katolikus tisztségviselőkre kell itt gondolni, mint ispánok, alispánok, polgármesterek, katolikus iskolák igazgatói, kormánytagok, parlamenti képviselők. A Státuszgyűlés mellett a tervezetben megjelent egy állandó bizottmány is, amely a későbbiekben a Státus igazgatótanácsa lett, és pontosan ezen tanulmány központi témája a nevezett bizottmány dualizmus kori megalakulásának és működésének a bemutatása.

A következő három fejezetben (II–IV.) Fogarasy Mihály lezögezi először az egyházközségi autonómiát, és részletesen tárgyalja az egyes egyházközségekben létrehozandó egyházközségi gyűlések tagjainak kiválasztási módját, üléseinek rendszerességét és ügykezelésének módozatát. A IV. fejezet témánk szempontjából több fontos információt is tartalmaz. Általánosságban elmondható, hogy ebben a fejezetben jelöli meg Fogarasy a Státuszgyűlés tagjainak listáját, illetve választási módját. A korábbi, 1848-as tervezettel való összehasonlítás kedvéért a következőkben konkrétan idézünk néhány cikkelyt a tervezet IV. fejezetéből:

„47. §. A kath. statusgyűlés az iskolák és alapítványok feletti intézkedéseit úgy mérsékli, hogy azok a megyés püspöknek a kath. iskolákra, nevelő-intézetekre és más kegyes alapítványokra kiterjedő joghatóságát ne sértsék és ne korlátozzák.

[...]

51. §. A statusgyűlés tanácskozásainak rendjét az elnöklő püspök vezényli; s minthogy ezen egyházi gyűlésről feltéttetik, hogy

csak a hitegység és vallásos buzgóság lelke fogja vezérelni, elnöki hatáskörét korlátozó szabályok mellőzendőknek tartatnak. A megyés püspök úgy fogja vezetni a tanácskozásokat, hogy azok a kath. egyház szellemével egyező központban egyhangu-, vagy legalább többségtől támogatott határozattá emeltethessenek.

52. §. Oly indítvány, mely a róm. kath. anyaszentegyház tanai-val, törvényeivel, elveivel, jogaival és szabadságával vagy az erdélyi megyének jól felfogott érdekeivel össze nem fér, a tanácskozás tárgyai közé fel sem vétethetik.”²⁴

Az idézett részek összhangban vannak azokkal az elképzelésekkel, amelyeket Fogarasy az 1848-ban megírt, Magyarhoni Katolikus Egyletet létrehozni szándékolt tervezetben is már képviselt. Ez alapján a laikus tagokkal is rendelkező általános gyűlések mindenekelőtt a püspök vezetésével zajlanak, és mint legfőbb tanítói és kormányzói hatóság az egyházmegyében, joga van eldönteni, hogy milyen formában tárgyalhatnak a gyűlés tagjai az egyes ügyekről, vagy egyáltalán lehetséges-e bizonyos ügyekről tárgyalni. Természetesen, ahogyan azt már a bevezetőben is jeleztük, a kortörténeti kontextust is figyelembe véve szeretnénk nyomon követni bizonyos folyamatokat. Az már mindenképpen megfigyelhető, hogy a korszakot jellemző katolikus autonómiatörekvésekhez hasonlóan az erdélyi püspök is úgy képzelte el az említett, állami fennhatóságtól mentes állapot elérését, hogy az irányítói szerep elsősorban a megyéspüspök hatáskörébe kerül át, és majd az illető főpásztor fogja leosztani az ügykezelést a különböző szervezeti egységeknek az esperesi

²⁴ ERKSL, IV. 4-c, 1. doboz, *Fogarasy Mihály püspök ő excáljának az erdélyi rom. kath. status szervezetére vonatkozó tervjavaslata*. In: *Az Erdélyi püspökmegyei róm. kath. Statusnak Károly-Fehérvártt 1868. február 9-én megkezdett és azon hó 15-én béfejezett gyűlésének jegyzőkönyve és okmánytára*, Gombos Ferenc Lyceumi-Könyvnyomdája, Kolozsvárt 1903, 44–48.

kerületekben, illetve az egyházközségekben. Azonban az is megfigyelhető, hogy az 1848-ban, eléggé komplex tagsági rendszerrel felállítani tervezett Magyarhoni Katholikus Egylettel szemben az 1868-as tervezetben már egy sokkal letisztultabb keretet találunk.

Végül a püspök által szerkesztett tervezet V. fejezete az, amely tanulmányunk szempontjából a legrelevánsabb. Ebben jelöli ki a létrehozandó egyházi főtanács vagy vegyes egyházi bizottmány hatáskörét. A tervezet megkülönböztetés nélkül használja mindkét elnevezést az igazgatótanácsra. Ebben egy 12 tagból álló bizottmányra bízná a megyéspüspök az egyházmegye vegyes természetű ügyeinek intézését. A tagokat a Státuszgyűlésen szavazattöbbséggel kell megválasztani. A Státuszgyűléshez hasonlóan, az igazgatótanácsnak is a főpásztor az elnöke, az alelnök pedig a Státuszgyűlés alelnöke. Az alábbiakban idézzük a tervezet utolsó paragrafusát, amely ugyancsak alátámasztja a korábbi fejtegetéseket:

„60. §. A megyés püspöknek egyházakra, iskolákra, alapítványokra, neveldékre eddig gyakorlott befolyása és hatásköre érintetlen és sértetlen fentartatván; hivatali viszonya ezen igazgatói főtanácshoz az által nyer gyakorlati kifejezést, hogy a) az egyházmegyéből egyházi, iskolai és alapítványi ügyekben felterjesztendő kérvények, jelentések és bármi más hivatalos iratok ezentúl is hozzá intéztetnek, – b) általa véleménye kísérete mellett tárgyalás végett az igazgató főtanácshoz áttétetnek, – c) minden egyenesen az egyházi főtanácshoz menesztett fontosabb tárgy elintézés előtt vele hivatalosan közöltetik, a rendelkezések véleménye és ajánlata tekintetbe vételével hozatnak, – d) ezen egyházi főtanács intézvényei az illetők értesítése végett

hozzá átiratnak, – e) intézkedései ellen felebbező folyamodványokat az egyházi főtanács el nem fogad.”²⁵

Ahogy azt fentebb említettük, a püspöki tervezet mellett készült egy másik, úgynevezett „Alapszabály-tervezet”, melyet a kolozsvári gyűlési tagok szerkesztettek. Elvi szinten nagyjából megegyezik a két tervezet, és csak nagyon kevés ponton találhatunk eltéréseket. Azonban ezek a különbségek pontosan olyan részeket érintenek, amelyek intézményszervezési szempontból döntőek.

Egy kisebb eltérés abban mutatkozik, hogy míg Fogarasy Mihály püspök tervezetében az évente összeülő közgyűlés állandó helyszíne a püspöki székhely, vagyis Gyulafehérvár lenne, addig a kolozsvári gyűlési tagok által elkészített tervezetben az a kérés fogalmazódik meg, hogy évenként más esperesi egyházközség adjon otthont a közgyűlésnek. Mindez valóban tekinthető jelentéktelen ügynek is, azonban a centralizáció-decentralizáció közti véleménykülönbség is nagyon jól megfigyelhető itt.

Egy további, sokkal jelentősebb véleménykülönbség figyelhető meg a közgyűlés kompetenciáit illetően. A kolozsvári gyűlési tagok által szerkesztett tervezet II. szakasza IV. fejezetének e) pontja a következőket jelenti ki:

„az erdélyi kath. tan- és nevelési ügy felett önállólag intézkedik; – ebből folyólag a tanintézetekre és nevelőházakra nézve a tan- és nevelési rendszert megállítja, és az iskolai, valamint a nevelési ügy körül szükséges változtatásokat és javításokat elha-

²⁵ A továbbiakban: ERKSL, IV. 4-c, 1. doboz, *Fogarasy Mihály püspök ő excéljának az erdélyi rom. kath. status szervezetére vonatkozó tervjavaslata*. In: Az Erdélyi püspökmegyei róm. kath. Statusnak Károly-Fehérvárt 1868. február 9-én megkezdett és azon hó 15-én béfejezett gyűlésének jegyzőkönyve és okmánytára, Gombos Ferencz Lyceumi-Könyvnyomdája, Kolozsvárt 1903, 44–48.

tározza; ezen intézkedéseinél a róm. katolika vallás elveit szem előtt tartván.”²⁶

Ebből az idézett részből is érzékelhető, hogy a tanügy és a nevelésügy kérdésében nincs teljes összhang a két tervezetnél. Mindent egybevetve elmondható tehát, hogy a Státus újjászervezése körül nem volt teljes az egyetértés a különböző fórumok között.

1.2. Az 1873. évi státusgyűlés intézkedései

Amint fentebb láttuk, a püspök és az egyházmegye laikus hívei között nem volt meg a teljes egyetértés a felállítandó intézmény működési mechanizmusát illetően. Ebben az időszakban a Magyar Katolikus Egyházban is erőteljes autonómiatörekvés bontakozott ki. Az 1868-as gyűlés dolgavégezetlen oszlott fel azért is, mert miután a magyar egyház 1870-re autonómiakongresszust hívott össze, ennek munkálataitól várták a felmerülő problémák megoldását. Miután ez eredmény nélkül maradt, Fogarasy Mihály püspök 1873. május 12-ére ismét közgyűlést hívott egybe. A meghívólevelében hangsúlyozta, hogy olyan célból hívja össze a gyűlést, hogy az erdélyi katolikus autonómia körül kialakult rendezetlen helyzetet orvosolják, továbbá az 1868-ból hátramaradt ügyeket is rendezzék.²⁷

A legelső fontos lépés abban mutatkozott meg, hogy a gyűlésen jelen lévő Jósika Lajos, mint a Catholica Commissio elnöke,

²⁶ ERKSL IV. 4-c, 1. doboz, *Alapszabály-tervezet. Az erdélyi püspökmegyei római katolikus Status törvényes önkormányzati joga gyakorlására nézve*. In: Az Erdélyi püspökmegyei róm. kath. Statusnak Károly-Fehérvártt 1868. február 9-én megkezdett és azon hó 15-én béfejezett gyűlésének jegyzőkönyve és okmánytára, Gombos Ferencz Lyceumi-Könyvnyomdája, Kolozsvárt 1903, 49–57.

²⁷ KULPINSZKY Eleonóra, *Az Erdélyi Római Katolikus Státus 1873. évi újjászerveződése a státusgyűlés jegyzőkönyve és a Pesti Napló tükrében*. In: Kötél Emőke – Szarka László (szerk.), *Határhelyzetek II.*, Budapest 2009, 49–50.

bejelentette lemondását maga és az egész testület nevében. Ennek következtében megnyílt a lehetőség a Státus igazgatótanácsának létrehozására. A gyűlés során megegyeztek a vélemények, hogy egy bizottság létrehozása a legfontosabb, amely kidolgozza azt a szabályzatot, amely révén megválaszthatóvá válik az igazgatótanács. Végül május 13-án egy hattagú bizottság javaslatára Mikó Mihály indítványát fogadták el, és 24 tagú, 16 világi és 8 egyházi személyből álló igazgatótanácsot választottak. Ezen kívül ugyancsak az igazgatótanácshoz tartozott a státusgyűlés világi elnöke, az előadó és a titkár. Az előadó és a titkár élethosszig kapta a tagságot. Továbbá volt tiszteletbeli előadója és titkára is az igazgatótanácsnak. Mindent egybevetve elmondható, hogy az igazgatótanács lett az Erdélyi Római Katolikus Státus végrehajtó szerve, amelynek a hatáskörébe visszakerültek azoknak az alapoknak a kezelése, amelyek hosszú ideig a Catholica Commissio ügykörébe tartoztak. Ezeket a lépéseket hitelesítette Trefort Ágoston kultuszminiszteri leirata, amelyben elismerte a beállt változásokat és az igazgatótanács jogos működését, amikor kifejtette: „az erdélyi püspökmegyei státusnak ebbeli eljárását jóváhagyó tudomásul veszem és egyúttal azon megállapodását is helybenhagyom, mely szerint az összes, a kath. egyházi bizottság hatásköréhez tartozott ügyeket, ama már megválasztott 24 tagú igazgatótanács befolyásával kezelendi és intézendi”.²⁸

Fontos megvizsgálni azt is, hogy működése során a Státus mennyire csorbította a megyéspüspök jogait. Ez a kérdés azért releváns ebben az esetben, mert az egyházjog alapján a főpásztorok saját egyházmegyéjük területén egyedülként rendelkeznek a kormányzói hatalommal. Ennek ellenére megállapítható, hogy

²⁸ ERKSL, IV/4h, 4. doboz: 1008. eln. sz./1873, Trefort Ágoston vallás- és közoktatási magyar királyi miniszter 1873. június 16-i alatt Fogarasy Mihály püspökhöz intézett leirata.

működése során az Erdélyi Római Katolikus Státus egyáltalán nem csorbította a megyéspüspök jogait, több okból kifolyólag. Az első és a leglényegesebb az, hogy maga a főpásztor is részt vett a státusi ügyvezetésben azáltal, hogy az erdélyi püspök volt a Státus mindenkori elnöke. Ez a szerepkör természetesen nem tévesztendő össze a Státus igazgatótanácsának elnöki tisztségével, amely már egy teljesen más szerepkör, és leginkább a havonta megtartott igazgatótanács-i ülések levezetésében és a döntések meghozatalában teljesedett ki. Másodszor azért sem beszélhetünk a püspök jogainak kisajátításáról, mert a Státus szerepköre leginkább az oktatás, illetve az anyagi ügyek terére korlátozódott a 19. században és a 20. század elején is.²⁹

2. Az igazgatótanács megalakulása és tevékenységi köre

2.1. Az igazgatótanács megalakulása 1873. július 30-án

Ahogy azt már jeleztük, 1873. július 30-ára hívta össze az igazgatótanács alakuló gyűlését Kolozsvárra Fogarasy Mihály püspök. Az igazgatótanácsot Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter hagyta jóvá 1008. elnöki szám alatti leiratában, és a Katolikus Egyházi Bizottság helyébe lépett és annak ügyintézését vette át. Azért is tartotta fontosnak a püspök minél hamarabb összehívni az igazgatótanácsot, mert megszűnt a Katolikus Bizottság, és az év augusztusában és szeptemberében már fontos ügyek intézése várt az új igazgatótanácsra. Az alaku-

²⁹ SAS Péter, *Az erdélyi római katolikus egyház. 1900–1948.* Mundus, Budapest 2008, 23.; BÍRÓ Vencel, *Székhelyi Gr. Mailáth G Károly.* Minerva, Cluj-Kolozsvár 1940, 79–80.

ló gyűlésen nem minden tag tudott megjelenni, mert abban az évben Kolozsváron kolerajárvány pusztított.³⁰

Az igazgatótanácsot Fogarasy Mihály erdélyi püspök, mint a Státus elnöke hívta össze. A világi elnöki tisztséget báró Jósika Lajos valóságos belső titkos államtanácsos töltötte be. Az igazgatótanács továbbá, mint fentebb jeleztük, nyolc egyházi³¹ és tizenhat világi³² tagból állt. Az igazgatótanácsot Keserű Mózes előadó

³⁰ ERKSL, IV.-4.-a, 28. kötet, Jegyzőkönyv, 1873. 05. 12. – 1874. 06. 09., 11–13. (Továbbiakban: ERKSL, IV.-4.-a, 28. kötet)

³¹ Egyházi igazgatótanácsosok: Barcs (Barts) Ferenc (1814–1896) kanonok, püspöki titkár és irodaigazgató; Beke Antal (1838–1913) kanonok, teológiai tanár és egyházmegyei könyvtáros; Éltes Károly (1837–1890), a károlyfehérvári lyceum hittanára, teológiai tanár, kanonok; Keserű Mózes (1801–1874) apát-kanonok, gimnáziumi igazgató Kolozsváron, választott arbei püspök; Lönhárt Ferenc (1819–1897) pápai prelátus, apát-kanonok, kolozsvári plébános, erdélyi püspök 1882–1897 között; Pakó János (1814–1887) püspöki titkár, szentszéki ülnök, kolozsmonostori esperes-plébános; Várady Móricz, a kolozsvári főgimnázium igazgatója; Veszely Károly (1820–1896) címzetes prépost, marosvásárhelyi plébános. Vö. ERKSL, IV.-4.-a, 28. kötet, 8.

³² Világi igazgatótanácsosok: Béli Gergely (1819–1889) Aranyosszék főkirálybírája, császári és királyi kamarás; báró Bornemissza János valóságos belső titkos államtanácsos; Csíki Viktor (1839–1924) jogtudós, a kolozsvári egyetem tanára, dékán, majd rektor; gróf Eszterházi János (1824–1898), a Magyar Történelmi Társulat tagja, elismert műtörténész; Gál Lajos, nyugalmazott királyi táblai ülnök; Groisz Gusztáv (1840–1899) belügyminiszteri államtitkári teendőkkel megbízott miniszteri tanácsos, jogtudós, egyetemi tanár; gróf Kálnoky Dénes (1814–1888), Háromszék főkirálybírája, belső titkos tanácsos; Matskási Ferenc földbirtokos; Mikó Antal, Csíkszék főkirálybírája; Mikó Mihály (1817–1881), Marosszék főkirálybírája, később Csík vármegye főispánja; Páll Sándor erdélyi tankerületi főigazgató; Pócsa József (1836–1903), Küküllő vármegye alispánja, később Háromszék vármegye főispánja; Simon Elek (1813–1882) jogász, Kolozsvár polgármestere 1874–1880 között, a Kolozsvári Ügyvéd Egylet elnöke; Szeredai Ignác lesnyeki földbirtokos, Hunyad vármegye alispánja; Ugron Lázár (1811–1884), Felső-Fehér megye főispánja; Züllich István nyugalmazott főispáni helytartó. Vö. ERKSL, IV.-4.-a, 28. kötet, 8–9.

vezette és ifj. Filker Elek miniszteri fogalmazó titkárként szolgálta. Munkájukat dr. Farkas Lajos jogtudós, kolozsvári egyetemi tanár mint tiszteletbeli előadó, Frits Albert országos ügyvéd mint tiszteletbeli titkár segítette.

Az alábbiakban idézzük az igazgatótanácsosok által letett hivatali eskü szövegét, mivel ez is nagyon jól tanúsítja, hogy melyek voltak azok az alappillérek, amelyekre támaszkodott a Státus és azon belül az igazgatótanács is az évek során:

„Én N. N. mint az erdélyi püspökmegyei kath. Status közgyűlése által az igazgató tanács megválasztott tagja esküszöm az élő Istenre, boldogságos Szűz Máriára, és Istennek minden szenteire, hogy Koronás Királyomnak mindig híve leszek, és mint az erdélyi romai katolikus Status igazgatótanácsának megválasztott tanácsosa az erdélyi kath. alapok jogait és javait mindenekben védeni, a tan- és nevelés ügyét a kath. egyház érdekében és javára legjobb belátásom szerint lelkiismeretesen elmozdítani fogom. Isten engem úgy segélyen, boldogságos Szűz Mária és minden szentek.”³³

Ez alapján elmondható, hogy azon kívül, hogy ismét szóba kerül az erdélyi katolikusok jogainak és javainak védelme az alapítványok megfelelő kezelése révén, megemlíti az uralkodó iránti hűséget is, amely tükrözi a Statusnak azon törekvését, hogy nem az államtól teljesen elszakadva kíván egy önálló entitás lenni, hanem az ország törvényeit is betartva szeretnék volna elérni célkitűzéseiket.

Az alakuló ülés mozzanatai közé tartozik még, hogy jogtanácsosnak választották Haller Rezső országos ügyvédet, aki már addig is betöltötte a kolozsmonostori uradalom jogi képviselői feladatkörét, és később királyi tanácsos, a kolozsvári ügyvédi

³³ ERKSL, IV.-4.-a, 28. kötet, 20–21.

kamara elnöke és az EMKE jogtanácsosa lett.³⁴ Ez a lépés is azt bizonyítja, hogy megfelelő szakértői csapat vett részt az igazgatótanács munkáiban.

2.2. Az igazgatótanács tevékenységi köre³⁵

Az Erdélyi Római Katolikus Státus igazgatótanácsa a dualizmus korszakában igen változatos és nagyon sokszor kényes ügyekben kellett hogy eljárjon. A témában kevésbé jártas olvasó számára feltűnő lehet, hogy a legtöbb ügy az évek során folyamatosan terítéken volt, és ez esetleges kritikákra adhat alapot. Ennek kapcsán szeretnénk eddigi kutatásaink alapján bemutatni, hogy milyen széles tevékenységi köre volt az igazgatótanácsnak már a dualizmus korszakában is. Az is elmondható, hogy szinte minden egyes ügy megérdemelte egy-egy külön tanulmányt, azonban jelen írás terjedelmi korlátai miatt most csak szintetizáló áttekintésre van lehetőségünk, amely azonban teljességében áttekinti a korszakban az igazgatótanács által képviselt ügyeket. Annak érdekében, hogy minél jobban átlátható legyen ezen alfejezet struktúrája, az egyes ügyeket nem kronológiai sorrendben, hanem tematikusan elemezzük, ezzel is elősegítve a könnyebb átláthatóságot.

A Státus igazgatótanácsának tevékenységi körét több forrás alapján is lehet rekonstruálni. Ahogyan arra már az előző alfejezetben is utaltunk, a rendszerint havonta megtartott igazgatótanácsai ülésekről jegyzőkönyvet készítettek, így ez jelenti az egyik lehetőséget a különböző ügyekkel kapcsolatos intézkedések feltérképezéséhez. Továbbá az igazgatótanács minden évben

³⁴ ERKSL, IV.-4.-a, 28. kötet, 33.

³⁵ Ezen alfejezet az 1883 és 1918 között kiadott évi jelentések alapján készült el. Az évi jelentések megtalálhatóak az Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltárában. Vö. ERKSL, IV.-4.-f, Igazgatótanács évi jelentése, 1-2. doboz.

az általában ősszel tartott közgyűlés számára elkészítette az évi jelentését. Ezekben a kisebb könyvecskékben részletezte az igazgatótanács az adott évben elintézett ügyek listáját, csatolva az egyes ügyekhez eredeti dokumentumok átiratát, illetve részletesen is kifejtették az ügyek lefolyását. Mivel ebben az alfejezetben szintetizáló áttekintést kívánunk nyújtani, sokkal jobb alapot ad az évi jelentések áttekintése és az azokban fellelhető ügydarabok ismertetése. Ezen kívül természetesen az Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltárában megőrizték a különböző ügyekhez tartozó, úgynevezett „szálas” iratokat is, vagyis levelezéseket, fel-, le-, illetve átiratokat, különböző kimutatásokat, amelyek inkább egy-egy ügy részletes kifejtéséhez nyújtanak segítséget.

Az alábbiakban tehát az igazgatótanács által kiadott évi jelentések alapján tematikusan mutatjuk be azokat az ügyeket, amelyekkel a megalakulásától kezdődően az I. világháborúig az igazgatótanács foglalkozott. Annyi kiegészítést fontos még előljáróban megtenni, hogy évi jelentéseket csak 1883-tól kezdve adott ki az igazgatótanács a közgyűlés tagjainak informálására, tehát a következőkben az ezt követő időszak eseményeit elemezzük. Itt a teljességre való törekvés érdekében talán jó volna a jegyzőkönyvek alapján pótolni a Jelentések hiányában kimaradt tíz évet! Ebben az esetben fennebb kellene erre is utalni.

Kivétel nélkül minden évi jelentés a **személyi ügyekkel** kezdődött. Ebben ismertette az igazgatótanács a közgyűlést az adott évben beállt változásokról. Ez alapján lehet végigkövetni többek között a Státus hivatalnokainak a listáját, illetve hogy milyen időszakban töltötték be az adott hivatalt. Ugyancsak ebben a rovatban találjuk meg minden évben az új igazgatótanács összetételének felsorolását. Az újjászervezés alkalmával életbe léptetett szabályok értelmében az évi közgyűlés alkalmával az igazgatótanács tagjainak egyharmada kilép a bizottmányból, és a megüresedett helyek betöltésre kerülnek azzal a lehetőséggel, hogy

a kilépett tagok is újrválaszthatóak. Tekintetbe véve az évi jelentések idevonatkozó információit, megállapítható, hogy a dualizmus korszakában az igazgatótanács összetétele szinte teljes egészében kicserélődött. Azonban megfigyelhető az a tendencia is, hogy a katolikus erdélyi nemesi családok tagjai, mint a Mikó, Szentkereszty, Ugron, Lázár, Béldi vagy Jósika, folyamatosan jelen vannak az igazgatótanácsban. Ezen kívül természetesen a korszak katolikus értelmiségi rétegének képviselői, egyetemi tanárok és jogászok is igen jelentős számban vannak jelen az igazgatótanácsban. Látható tehát, hogy a Státusban törekedtek arra, hogy ne mindig ugyanazon tagok döntsenek a lényeges ügyekről, hanem folyamatosan próbálták megújítani a tagok listáját, ahogyan az érzékelhető a fentebb ismertetett választási eljárásból is. Ugyanakkor mindig figyeltek arra, hogy a jelentős múlttal és befolyással rendelkező katolikus családok tagjai képviseltessék magukat az igazgatótanácsban, továbbá a különböző jogi és gazdasági kérdések szakszerű megoldása érdekében jogász és gazdasági szakemberek is tagjai voltak az igazgatótanácsnak.

A következő olyan témakör, amely folyamatosan jelen volt a korszakban az évi jelentések oldalain, az az **oktatásügy**. A Státus történetét ismerve kijelenthető, hogy már a 16. századi megalakulás óta arra törekedtek a Státus képviselői, hogy az erdélyi katolikus ifjúságnak megfelelő feltételeket biztosítsanak tanulmányok végzésére, amit később az erdélyi katolikus közösség hasznára fordíthatnak. Ennek a hagyománynak a folytatásaként tekinthetjük azt az igyekezetet, ahogyan a Státus igazgatótanácsa több anyagi nehézséget is leküzdve tartotta fenn gimnáziumait a monarchia korában, illetve épített új épületeket, amelyek iskolaként és internátusként szolgáltak az erdélyi tanulóifjúság számára. Elmondható az is, hogy a 19. század végén és a 20. század elején több, Státus által fenntartott oktatási intézmény (Kézdivásárhely, Székelyudvarhely, Marosvásárhely, Csíkszereda, Brassó,

Gyulafehérvár) kapott teljesen új épületet, a korszak által elvárt kritériumoknak megfelelően kialakított terekkel.

Az évi jelentések legterjedelmesebb része az iskolai ügyekkel foglalkozott. Ebben az igazgatótanács részletesen beszámolt a középiskolák oktatási, fegyelmi és infrastrukturális ügyeiről is. Ezeknek a beszámolóknak köszönhetően további kutatások könnyen vázolhatják egy-egy finevelő intézet (internátus) vagy iskola működését a korszakban, mivel a jelentésekben nagyon pontos adatokat találunk a tanárok és tanulók számáról, az oktatott tantárgyakról, illetve az egyes iskolák felszereltségéről is.

Végül harmadikként legterjedelmesebb formában az **uradalmi ügyek** jelentek meg folyamatosan az évi jelentésekben. A Státus hivatalnokainak szakértelmét és elköteleződését támasztja alá az a részletesség, amellyel beszámoltak minden kiadásról és bevételről. Az évek során a státusi uradalmakban (Kolozsmonor, Radnót, Alsóbajom, Nagymás) több jelentős munkálattal is végeztek (malmok, gátak építése), amelyek természetesen megjelentek az évi jelentésekben is. Ezenkívül az uradalmak jelentős erdőségeinek kitermelése szintén azt az anyagi hátteret biztosították, amellyel a Státus képes volt ellátni az oktatás terén kitűzött céljait, amelyekről fentebb már írtunk. Természetesen a pozitív fejlemények mellett elkerülhetetlenek voltak a negatívumok is, így például a kevésbé sikeres évek, amikor az uradalmak a nem megfelelő gazdálkodás vagy az időjárási körülmények okán nem termeltek jövedelmet. Mindezeket értékelve elmondható, hogy a Státus igazgatótanácsa folyamatosan odafigyelt arra, hogy a közgyűlés tagjai részletesen informálva legyenek a személyi, oktatási és uradalmi kérdésekkel kapcsolatos legfontosabb ügyekről. Továbbá a felsorolt témapontokon kívül több kisebb ügy leírását is megtaláljuk az évi jelentésekben, amelyeket a következőkben ismertetünk.

A korszak szociális problémái közül az árvák helyzetével foglalkozott leginkább a Státus igazgatótanácsa. Kevés olyan évi jelentés van, amelyben nem található jelentés a Nagyszébenben létrehozott árvaházról. A mai napig **nagyszébeni Teréz-árvaházként** ismert intézmény adott otthont igen jelentős számú fiatalnak, akik így elvégezheték tanulmányaikat. Az előzőekben ismertetett témakörökhöz hasonlóan itt is igen nagy pontossággal készítették el a jelentés ezen részét, leírva az intézményben jelen lévők számát, illetve hogy ki milyen oktatásban részesül.

Több évi jelentésben is előfordul a **kepemegváltás** és a **lelkészi kongrua** ügye. Látható tehát, hogy az igazgatótanács tagjainak igen széles körű tevékenysége volt. A papság fizetésének pótlására szolgáló kongrua, egyfajta állami segélyezéssel kapcsolatos ügyek megoldása is az igazgatótanács tagjaira hárult.

Nem ügyvitelként kategorizálható az a pontja az évi jelentésnek, amely a **megemlékezéseket** foglalja magába, azonban azért tartottuk fontosnak megemlíteni, mert ezáltal látjuk bizonyítotttnak azt a tényt, hogy az igazgatótanács tagjai nem pusztán hivatalnokok, egy intézmény képviselői voltak, hanem tudatosan magukénak érezték az adott intézmény sorsát, és ennek következtében az adott intézményben dolgozók sorsát sem vették félvállról. Példaként megemlíthető, hogy az évi jelentésben több oldalon emlékeztek meg egy-egy elhunyt igazgatótanácsosról, továbbá a Státus újjászervezése óta eltelt 25 évről is igen jelentős tanulmányt közöltek az 1898-as évi jelentésben. Pápai és püspöki jubileumokról való megemlékezések is részét képezték az évi jelentéseknek.

Korábban már említettük, hogy az évszázadok során a Státusnak az egyik forrása a célkitűzések elérésére a magánszemélyek által tett **alapítványok** voltak. Ez a tendencia nem változott a 20. század első éveiben sem, az évi jelentések is több ilyen alapítványi szerződés létrejöttét közlik. Általában rövid leírást ta-

lálunk az alapítványt tevő személyről vagy személyekről, illetve az ő szándékukról. Ezt azért is fontos megemlíteni, mert ebből is látható, hogy az alapítványokat mindig szigorúan az alapítványt tevő személy szándékának megfelelően használták fel, és nem a Státus éppen sürgős szükséglete alapján.

Utolsó pontként említjük meg a **személyes kérvényeket**. Idetartozik minden olyan kérvény, amelyet vagy a Státus-alkalmazottak nyújtottak be az igazgatótanácshoz, vagy olyan személyek, akik valamilyen üzleti tevékenységet szerettek volna lebonyolítani a Státussal, például uradalmat vagy más ingatlant eladni. Természetesen a személyes kérelmek hosszú sorát lehetetlen lenne ismertetni, azonban így is elmondható, hogy csak az igazgatótanács tagjainak ebben a témakörben is nagyon sok munkája adódott.

Mindezeket figyelembe véve elmondható, hogy az igazgatótanács tagjai minden egyes évben igen nagy jelentőségű munkát végeztek el azzal, hogy ilyen széles körben intézkedtek a Státus különböző ügyeiben, illetve ezekről minden évben be is számoltak a közgyűlésnek. Ezen kívül az is figyelemre méltó, hogy mindenféle juttatást nélkülözve végezték ezt az igazgatótanács tagjai, és havonta ülésезve biztosították azt, hogy az ügyvitel folyamatos és akadálymentes legyen az évek során még akkor is, amikor nagyon súlyos problémákkal kapcsolatosan kellett intézkedniük.

Összegzés

Mindent egybevetve elmondható, hogy az Erdélyi Római Katolikus Státus 19. század végi újjászervezése egy hosszú folyamat részeként írható le. Láthatóvá vált a tanulmány során, hogy a 19. században megjelenő politikai elgondolások nem voltak kedvezőek az egyházi autonómia elérésére, és sokszor nagyon más elképzelések láttak napvilágot az egyház és állam közti viszony

meghatározására és gyakorlatba ültetésére. Az a tény, hogy az alapok és alapítványok kezelése újból saját hatáskörbe került át, nagy függetlenséget jelentett a Státusnak. Ugyanakkor igen jelentős lehetőséget, hogy az erdélyi katolikusok számára egy olyan intézmény alakuljon ki a 19. század végén és a 20. század elején, amely biztos anyagi háttérrel rendelkezik, megbízható és jelentős személyek vezetésével kezeli az ügyeket, illetve odafigyelnek a különböző súlyú és nehézségű eseményekre egyaránt, amelyek az adott korszakban meghatározták Erdély katolikus lakosságának az életét.

Az Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltárában őrzött iratok mennyisége azt mutatja, hogy igen szerteágazó ügyvitele révén a Státus alkalmazottai a lehető legnagyobb átláthatóságra törekedtek, és ezáltal az utódokra is jelentős hagyatékot örökítettek. A levéltári anyag nagy része még ma sincs behatóan kutatva, ezért a jövőbeni kutatások számára igen sok eredeti, még feltáratlan forrás áll rendelkezésére.

A tanulmány központi témája a Státus igazgatótanácsának újjászervezése, illetve tevékenységi köre volt. A tanulmányban bemutatott események alapján érzékelhető, hogy az igazgatótanács újjászervezése egy igen rövid mozzanata volt a Státus történetének, azonban tágabb kontextusban figyelve a folyamatot, jól látható, hogy milyen komplex eseménysor eredménye volt a Státusnak a modern korban létrejött vezető szerve. A további kutatások elsődleges feladata, hogy a résztémákat középpontba helyezve megismertesse azokat a célokat és intézkedéseket, amelyek megfelelően jellemzik az igazgatótanács munkásságát.